

УДК 316.334.3:324

С.В. Хамутоўская,
навуковы супрацоўнік Інстытута сацыялогіі НАН Беларусі

ЭЛЕКТАРАЛЬНЫЯ ПАВОДЗІНЫ НАСЕЛЬНІЦТВА: АНАЛІЗ У РАМКАХ САЦЫЯЛЬНА-ПСІХАЛАГІЧНАГА ПАДЫХОДУ

Электаральныя паводзіны насельніцтва – неад’емная частка палітычных і выбарчых працэсаў. У сацыялагічным кантэксце яны могуць быць вызначаны як форма ўдзелу грамадзян у палітычным жыцці, якая ўключае палітычна значныя патрабаванні, матывы, арыентацыі, перавагі, устаноўкі і сацыяльныя дзеянні электарату як спецыфічнай сацыяльнай супольнасці, што праяўляюцца падчас выбарчых кампаній і выбараў у органы дзяржаўнай улады. Актуальнасць вывучэння электаральных паводзін абумоўлена тым, што дадзены феномен выступае важным сацыяльна-палітычным паказчыкам, з дапамогай якога можна вызначыць узровень развіцця дэмакратыі і асаблівасці фарміравання дэмакратычных інстытутаў, характар і дынаміку ўзаемадзеяння дзяржавы і грамадзян, ступень палітычнай актыўнасці насельніцтва ў той або іншай краіне.

На працягу ўсёй гісторыі існавання палітычнага працэсу і выбараў ажыццяўляўся пошук заканамернасцей удзелу людзей у палітычным жыцці, паступова адбываўся пераход ад эмпірыкі да пабудовы тэарэтычных мадэлей і розных схем электаральных паводзін. Аўтарамі «класічных» тэорый электаральных паводзін прынята лічыць французскіх географа і сацыёлага А. Зігфрыда і палітолага Ф. Гагеля, распрацаваўшых «выбарчую геаграфію». У далейшым А. Кэмпбелам, Ф. Конверсам і У. Мілерам была прапанавана ідэя аб мультыфактарнай дэтэрмінацыі электаральных паводзін [1], Г. Алмонд і М. Верба вывучалі электаральныя паводзіны як частку палітычнай культуры [2]. Выявіць прыроду электаральных паводзін, зыходзячы з асаблівасцей функцыянавання масавай свядомасці, імкнуліся Э. Нозль-Нойман, У. Рыкер, Дж. Спрэг. Што датычыцца беларускіх аўтараў, то яны (Д.Г. Ротман, А.П. Вардамацкі, Н.П. Дзенісюк, С.А. Навумава і інш.) галоўным чынам вылучаюць крытэрыі і тыпалогіі выбаршчыкаў, а таксама распрацоўваюць метадалогію, методыку і метады эмпірычных электаральных даследаванняў. Пытанні электаральных паводзін скрозь прызму вывучэння іншых з’яў: сацыяльных і палітычных працэсаў, трансфармацый і інтэграцыйных памкненняў постсавецкіх дзяржаў,

палітычнага поля, сацыяльных чаканняў, палітычнай культуры, палітычных партый – разглядаюцца ў працах такіх беларускіх даследчыкаў, як Я.М. Бабосаў, А.М. Данілаў, І.В. Катляроў, В.В. Бушчык, Л.Я. Землякоў, У.А. Мельнік, У.А. Бабкоў, А.М. Елсукоў, С.В. Рашэтнікаў і інш. Пры гэтым тэарэтычнае асэнсаванне праблемы электаральных паводзін у айчыннай сацыялогіі здзяйсняецца праз зварот да адпаведных замежных падыходаў.

У замежнай сацыялагічнай навуцы склаліся тры асноўныя тэарэтыка-метадалагічных падыходы да вывучэння электаральных паводзін, кожны з якіх па-свойму інтэрпрэтуе механізм палітычнага выбару: канкрэтна-сацыялагічны, рацыянальна-інструментальны і сацыяльна-псіхалагічны. *Мэта артыкула* – выяўленне сутнасці, асноўных асаблівасцей, вартасцей і недахопаў сацыяльна-псіхалагічнага падыходу, вызначэнне магчымасцей яго ўжывання ў сацыялагічным даследаванні электаральных паводзін насельніцтва постсавецкіх краін, уключаючы Беларусь, з улікам спецыфікі іх палітычнай сістэмы, выбарчага заканадаўства і практыкі правядзення выбараў.

У пачатку 50-х гг. XX ст. амерыканскія навукоўцы на чале з Э. Кэмпбелам, П. Конверсам і У. Мілерам сталі працаваць над стварэннем тэарэтыка-метадалагічнага падыходу да аналізу электаральных паводзін, які пазней атрымаў назву сацыяльна-псіхалагічнага. Гэты падыход разглядае электаральныя паводзіны як экспрэсіўныя – заснаваныя на салідарнасці. Аб’ектам, з якім праяўляюць салідарнасць выбаршчыкі, выступае малая сацыяльная група – палітычная партыя, саюз, асацыяцыя [1].

Лаяльнасць у адносінах да той або іншай палітычнай партыі ўзнікае ў індывідаў падчас палітычнай сацыялізацыі. Як правіла, асноўным агентам пярвочнай палітычнай сацыялізацыі выступае сям’я: нярэдка людзі з’яўляюцца прыхільнікамі якой-небудзь партыі таму, што на працягу шматлікіх гадоў менавіта за яе галасавалі іх продкі. Пасля на ўжо сфарміраваныя палітычныя погляды, уяўленні ў пэўнай ступені ўздзейнічаюць розныя сацыяльныя характарыстыкі і «кароткатэрміновыя эфекты» (напрыклад,

новыя кандыдаты, актуальныя праблемы, узятыя падчас выбарчай кампаніі і г. д.), але вызначальным фактарам застаецца «партыйная ідэнтыфікацыя індывіда» [3, с. 45], якую Э. Кэмпбел вызначыў як «псіхалагічнае прымацаванне да партыі, а не легальнае членства або кантакт з партыйнай арганізацыяй» [4, р. 15]. Асабліва актуальна «партыйнае наследаванне» ва ўмовах постіндустрыяльнага развіцця і шматпартыйных сістэм.

Сацыяльна-псіхалагічны падыход у значнай ступені робіць акцэнт на эмацыянальны аспект выбару. Галоўнымі ў ім з'яўляюцца тэорыя партыйнай прыхільнасці і кірунак іміджавых выбараў, калі выбаршчык галасуе на падставе сацыяльна-псіхалагічнай падтрымкі асобы кандыдата. Пры гэтым задача партыйнай ідэнтыфікацыі таксама заключаецца і ў тым, каб дапамагчы выбаршчыку разабрацца ў велізарным аб'ёме палітычнай інфармацыі і ў адрозненнях суб'ектаў палітычнай дзейнасці.

Па меркаванні шэрагу даследчыкаў, працэс фарміравання і характар партыйнай ідэнтыфікацыі падвяргаюцца ўплыву шматлікіх фактараў. Так, амерыканскія аўтары Д. Німа і Т. Юнгс важнае месца адводзяць сацыяльнай мабільнасці, сцвярджаючы, што па меры яе развіцця, у перыяд юнацкасці, калі індывід вызначаецца з прафесіяй, уладкоўваецца на працу, заводзіць сям'ю, яго ўласныя погляды могуць пачаць адрознівацца ад бацькоўскіх. Гэта значыць, што ў выніку змены сацыяльнага статусу можа змяніцца і партыйная ідэнтыфікацыя [5, р. 145]. Іншыя даследчыкі адзначалі, што істотны ўплыў на працэс партыйнай ідэнтыфікацыі могуць аказваць:

- *месца жыхарства*: так, звычайна жыхары сельскай мясцовасці адрозніваюцца большай схільнасцю да кансерватыўных настрояў у параўнанні з гараджанамі;
- *сацыяльныя кантакты індывіда, звязаныя з яго паходжаннем і сацыяльным асяроддзем*: напрыклад, амерыканскія аўтары К. Лэнгтан і Р. Рапапорт, праводзячы даследаванне ў 1964 г. у Чылі, выявілі, што галасаванне за кандыдата ў прэзідэнты С. Альендэ ў вызначанай ступені было абумоўлена тым, што людзі, «якія жылі ў працоўным асяроддзі, сталі ідэнтыфікаваць сябе ў якасці працоўных» [6, с. 172]. Аднак пазней іншыя аўтары заклікалі не разумець вышэйназваны фактар адназначна, паказваючы на тое, што сучасныя выбаршчыкі адсочваюць, асэнсоўваюць і інтэрпрэтуюць палітычную інфармацыю, выбіраючы за каго галасаваць з улікам, у першую чаргу, сваіх індывідуальных інтарэсаў;

- *расавы або этнічны фактар*, які дагэтуль з'яўляецца спрэчным у навуковай літаратуры. З аднаго боку, расавыя або этнічныя праблемы могуць найбольш моцна ўздзейнічаць на фарміраванне партыйнай ідэнтыфікацыі ў той сітуацыі, калі на пэўнай тэрыторыі павялічваецца колькасць той або іншай расавай або этнічнай меншасці, што ўспрымаецца прадстаўнікамі карэннай нацыі (расы) у якасці пагрозы іх дамінаванню. Але, з іншага боку, аказанне перавагі якой-небудзь партыі не можа быць звязана з ушчамленнем правоў і свабод чалавека, у тым ліку грамадзянскіх і палітычных, таму тлумачыць партыйную ідэнтыфікацыю, апелюючы да расавых адносін, неправамерна;
- *ідэалагічныя перавагі*, якія ўяўляюць сабой «спробы рацыянальнага абгрунтавання сацыяльна-статусных дыспазіцый» [6, с. 180] і, як правіла, губляюць сваю значнасць па меры ўскладнення сацыяльнай структуры і развіцця дэмакратычнага палітычнага рэжыму.

Расійскі даследчык А. Мясешкіна на аснове прапанаванага ў 1960 г. Э. Кэмпбелам варыянта «варонкі прычыннасці», які тлумачыць электаральныя паводзіны амерыканцаў, але не валодае ўніверсальнасцю ў адносінах да іншых краін, канструе ўласную мадэль, схематычную і больш адаптаваную да расійскіх палітычных рэалій. Дадзеная мадэль дэманструе ўплыў на электаральны выбар мноства фактараў, часта роўных па значнасці, без відавочнага вылучэння з іх галоўнага, у адрозненне ад варыянта Э. Кэмпбела, дзе прыярытэтнае месца адводзілася партыйнай ідэнтыфікацыі [7, с. 51].

А. Мясешкіна паказвае, што пад уздзеяннем розных сацыяльных фактараў у людзей узнікаюць разнастайныя ўстаноўкі, якія ў сукупнасці адбіваюцца на электаральным выбары. Да апошніх належаць: 1) жыццёвыя пазіцыі: аптыміст–песіміст, кансерватар–прыхільнік прагрэсу і г. д.; 2) сацыяльна-статусныя дыспазіцыі, якія складваюцца на аснове сацыяльнага статусу і яго суб'ектыўнага ўспрымання; 3) ідэалагічныя перавагі, вызначаныя каштоўнаснай сістэмай асобы, умовамі палітычнай сацыялізацыі, тыпам палітычнай культуры; 4) суб'ектыўныя меркаванні і меркаванні, якія складаюцца пад уздзеяннем кароткатэрміновых фактараў, у першую чаргу, эмацыянальная рэакцыя на тыя або іншыя падзеі, дзеянні палітыкаў. Дадзеныя ўстаноўкі, што ўзаемадзейнічаюць паміж сабой, ствараюць новыя, паяруснае намнажэнне якіх у кожным пэўным выпадку ўтварае нейкую «канфігурацыю заахвочваючых прычын галаса-

вання» [8, с. 182]. Калі сістэма ўстановак устойлівая і добра структураваная, могуць быць выяўлены адносна надзейныя карэляцыі, напрыклад, паміж ідэалагічнымі перавагамі, партыйнай ідэнтыфікацыяй, статуснымі дыспазіцыямі і выніковым выбарам падчас галасавання. У адваротным выпадку, па меркаванні А. Мялешкінай, у дачыненні да Расіі неабходна ўлічваць усю сукупнасць устаноў, аналізуючы пры гэтым іх асобныя тыпы і ўзаемасувязі паміж імі, бо логіка ўплыву апошніх на галасаванне можа значна адрознівацца.

Расійскі сацыёлаг У. Ядаў прытрымліваецца таго пункта гледжання, што партыйная ідэнтыфікацыя чалавека грунтуецца на комплексе сацыяльна-дэмаграфічных і статусных параметраў і ўключае ў сябе адукацыю, службовы статус, род заняткаў, пол, узрост, умовы і характар працы.

Прадстаўнік Мічыганскай школы Ф. Конверс у рамках сацыяльна-псіхалагічнага падыходу вылучыў канцэпцыю «нармальнага галасавання», паводле якой вынікі выбараў залежаць ад шэрагу кароткатэрміновых фактараў і інтэнсіўнасці партыйнай ідэнтыфікацыі [9, р. 429–430]. Калі кароткатэрміновыя фактары істотна ўплываюць на электаральны працэс у ходзе пэўных выбараў, то галасаванне падвергнута іх уздзеянню. У адваротным выпадку выбаршчыкі галасуюць, зыходзячы, пераважна, са сваёй партыйнай ідэнтыфікацыі.

У залежнасці ад ступені выразнасці партыйнай прыхільнасці ў канцэпцыі «нармальнага галасавання» вылучаецца дзве групы выбаршчыкаў: 1) «цвёрдыя» партыйныя прыхільнікі; 2) «умераныя» партыйныя прыхільнікі. Электаральным паводзінам першых уласціва большая ўстойлівасць у параўнанні з другімі: чым мацней партыйная ідэнтыфікацыя, тым больш упэўнена індывід аддае свой голас пэўнай палітычнай партыі, сочыць за яе дзейнасцю, актыўней удзельнічае ў выбарах, тым менш яго палітычная пазіцыя паддаецца ўплыву кароткатэрміновых фактараў [1, р. 170–171].

Разам з тым, у канцэпцыі Ф. Конверса не апісана рэакцыя партыйных прыхільнікаў на ўзнікненне расколаў унутры партый і стварэнне новых палітычных сіл. На практыцы нярэдка актыў новых партый як раз складаецца з былых членаў іншых партый, якіх па дадзенай класіфікацыі можна аднесці да «цвёрдых» партыйцаў.

У цэлым, сацыяльна-псіхалагічны падыход атрымаў досыць шырокае распаўсюджванне ў сацыялагічных даследаваннях электаральных паводзін, асабліва ў ЗША і Заходняй Еўропе, а таксама ў дзяржавах з двухпартыйнай сістэмай, такіх як, напрыклад, Вялікабрытанія. Паняцце

«партыйная ідэнтыфікацыя» можна лічыць «адным з найважнейшых у электаральных даследаваннях на Захадзе» [3, с. 45], хоць большасць сучасных аўтараў імкнуцца не ўзводзіць яго ў абсалют, а прытрымлівацца шматфактарных мадэлей. У якасці асноўнага метаду збору эмпірычнай інфармацыі прадстаўнікі сацыяльна-псіхалагічнага падыходу выкарыстоўвалі, галоўным чынам, панэльныя сацыялагічныя апытанні, якія дазваляюць мець справу з вялікім масівам даных, структураваць інфармацыю па вызначаных крытэрыях, адсочваць дынаміку галасавання, выяўляць ступень уплыву на паводзіны выбаршчыкаў розных фактараў, што не магло не спрыяць развіццю электаральных даследаванняў.

Аднак у канцы 50 – пачатку 60-х гг. XX ст. была выяўлена некаторая абмежаванасць дадзенага падыходу. У прыватнасці, у сацыяльна-псіхалагічным падыходзе выявіліся праблемы як метадалагічнага, так і тэарэтычнага характару. Засталася да канца не высветленым: ці варта лічыць партыйную ідэнтыфікацыю аднамернай або шматмернай (у шматпартыйных сістэмах пры наяўнасці вялікай колькасці палітычных партый ці можа выбаршчык ідэнтыфікаваць сябе з некалькімі партыямі адразу), ці ўплывае партыйная ідэнтыфікацыя індывіда на стаўленне да іншых партый; у двухпартыйных сістэмах выбаршчыкі часта называюць сябе незалежнымі, але на выбарах аддаюць свой голас адной з дзвюх вядучых партый (якая роля партыйнай ідэнтыфікацыі ў такім выпадку); ці ёсць механізмы, якія вызначаюць фарміраванне партыйнай ідэнтыфікацыі і ці можна карэціраваць іх працу і інш.

Што датычыцца ўжывання сацыяльна-псіхалагічнага падыходу да аналізу электаральных паводзін насельніцтва посткамуністычных краін, то мэтазгодным у дадзеным выпадку з'яўляецца неабходнасць ўлічваць асаблівасці развіцця апошніх. Як вядома, у шэрагу падобных краін, у тым ліку і ў Рэспубліцы Беларусь, доўгі час існавала аднапартыйная палітычная сістэма, якая не дазвяляла грамадзянам аб'ектам сваёй увагі выбраць якую-небудзь іншую партыю, акрамя кіруючай. І хоць у некаторых дзяржавах партыі, якія дзейнічалі да прыходу да ўлады камуністаў, пасля былі адноўлены, ні ў адной посткамуністычнай краіне, акрамя Румыніі, такія партыі не змаглі стаць значным фактарам электаральнай палітыкі. А новыя партыі па прычыне іх арганізацыйнай нестабільнасці і няўстойлівасці выбарчых пераваг апынуліся несумяшчальнымі з паняццем партыйнай ідэнтыфікацыі. Напрыклад, вядома, што значная частка

грамадзян Рэспублікі Беларусь не ідэнтыфікуе сябе з якімі-небудзь палітычнымі партыямі. Беларускі даследчык, акадэмік Я.М. Бабосаў у кнізе «Сацыяльна-стратыфікацыйныя фактары забеспячэння ўстойлівага сацыяльна-эканамічнага развіцця Рэспублікі Беларусь» адзначае, што не ідэалогія, не партыя, не дзяржава, а сям'я – галоўны ідэнтыфікацыйны фактар для сучаснага беларуса. Так, у 2007 г. 85 % апытаных грамадзян нашай рэспублікі розных маёмасных, сацыяльных статусаў, палітычных і ідэалагічных пераваг ідэнтыфікавалі сябе менавіта з сям'ёй (па даных рэспубліканскага маніторынгу грамадскай думкі, праведзенага ў 2007 г. Інстытутам сацыялогіі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, выбарка – 2065 чал.) [10, с. 112]. Паводле даных апытання грамадскай думкі, праведзенага Інстытутам сацыялогіі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі ў кастрычніку 2010 г. (рэспубліканская выбарка склала 1501 чал.), 95,3 % беларускіх выбаршчыкаў не з'яўляліся членамі палітычных партый і не прымалі ўдзел у іх дзейнасці, усяго 23,5 % рэспандэнтаў станоўча адгукнуліся аб функцыянаванні апошніх.

Па меркаванні англійскіх даследчыкаў Р. Роўза і У. Мішлера, сама ідэя партыйнай прыхільнасці за шматлікія гады функцыянавання Камуністычнай партыі была значна дыскрэдытавана, асабліва ў незалежных дзяржавах, якія ўтварыліся пасля распаду Савецкага Саюза. Пасля правядзення даследаванняў у Венгрыі, Польшчы, Румыніі і Славакіі ў 1995 г. яны прыйшлі да высновы аб наяўнасці ў краінах посткамуністычнага блока чатырох магчымых тыпаў партыйнай ідэнтыфікацыі [11]:

1) *негатыўнай*: характарызуецца тым, што выбаршчыку лягчэй вызначыцца, за якую партыю ён ніколі не прагаласаваў, чым абраць партыю, за якую ён бы прагаласаваў (такі тып быў уласцівы 52,0 % апытаным);

2) *закрытай*: адрозніваецца праяўленнем і негатыўнай, і пазітыўнай партыйнай ідэнтыфікацыі ў выбаршчыкаў, назіраецца ва ўмовах палярызацыі электаральных адносін (да дадзенага тыпу належыла 25,0 % апытаных);

3) *адкрытай*: падразумявае, што выбаршчыкі ідэнтыфікуюць сябе з вызначанымі палітычнымі партыямі, але пры гэтым не могуць назваць партыі, за якія не сталі б аддаваць свой голас, часцей за ўсё сустракаецца ў грамадствах са стабільнай партыйнай сістэмай (такі тып быў адзначаны толькі ў 5,0 % апытаных);

4) *апатычнай*: сустракаецца у выбаршчыкаў, якія не маюць ні пазітыўнага, ні негатыўнага стаўлення да палітычных партый (такі тып быў уласцівы 18,0 % апытаных).

Такім чынам, з вышэйсказанага можна зрабіць вывад аб тым, што сацыяльна-псіхалагічны падыход тлумачыць электаральныя паводзіны насельніцтва, галоўным чынам, дзеяннем партыйнай ідэнтыфікацыі і можа досыць паспяхова ўжывацца ў краінах з усталяванымі палітычнымі структурамі, інстытутамі, сувязямі, партыямі. Аднак істотны ўплыў партыйнай ідэнтыфікацыі, якая знаходзіцца ў цэнтры сацыяльна-псіхалагічнага падыходу, на электаральны выбар, напрыклад, насельніцтва Рэспублікі Беларусь стане магчымым толькі праз значны перыяд часу. Мажліва, калі складуцца моцныя, устойлівыя і актыўна ўплываючыя на палітыку дзяржавы партыі, будуць унесены адпаведныя змены ў працэс палітычнай сацыялізацыі індывідаў, якія прадугледжваюць фарміраванне, захаванне і перадачу партыйных пераваг ад старэйшых пакаленняў малодшым. Але ўжо цяпер нельга адмаўляць таго, што любыя выбары звязаны з псіхалагічнай падаплёкай галасавання, што дазваляе казаць аб пэўнай ступені прымянімасці сацыяльна-псіхалагічнага падыходу да аналізу электаральных паводзін насельніцтва Беларусі і іншых посткамуністычных краін.

ЛІТАРАТУРА

1. Campbell, A. Elections and Political Order / A. Campbell, P. Converse, W. Miller, D. Stokes. – New York: Wiley, 1966. – 385 p.
2. Алмонд Г.А. Гражданская культура и стабильная демократия / Г.А. Алмонд, С. Верба // Политические исследования. – 1992. – № 4. – С. 122–134.
3. Голосов, Г.В. Поведение избирателей в России: теоретические перспективы и результаты региональных выборов / Г.В. Голосов // Полис. – 1997. – № 4. – С. 44–55.
4. Wattenberg, M.P. The Decline of American Political Parties, 1952–1984 / M.P. Wattenberg. – Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press, 1986. – 199 p.
5. Nimmo, D. Political patterns in America: conflict representation and resolution / D. Nimmo, T. Ungs. – San Francisco: W.H. Freeman, 1979. – 541 p.
6. Попова, О.В. Социально-демографические факторы политической идентичности / О.В. Попова // Miscellanea humanitaria philosophiae – Очерки по философии и культуре. К 60-летию профессора Ю.Н. Солонина. – СПб: Санкт-Петербургское философское общество, 2001. – Сер. «Мыслители». – Вып. 5. – С. 170–184.
7. Мелешкина, Е.Ю. «Воронка причинности» в электоральных исследованиях / Е.Ю. Мелешкина // Полис. – 2002. – № 5. – С. 47–53.
8. Мелешкина, Е.Ю. Российский избиратель: установки и выбор / Е.Ю. Мелешкина // Первый электоральный цикл в России (1993–1996 гг.) / общ. ред.: Е.Ю. Мелешкина, В.Я. Гельман, Г.В. Голосов [и др.]. – М., 2000. – Гл. 7. – С. 177–211.
9. Boyd, R.W. Popular control of Public Policy: A Normal Vote Analysis of the 1968 Election / R.W. Boyd // The American Political Science Review. – 1972. – Vol. 66, № 2. – P. 429–449.
10. Бабосов, Е.М. Социально-стратификационные факторы обеспечения устойчивого социально-экономического развития Республики Беларусь / Е.М. Бабосов, Е.С. Бабосова. – Минск: Право и экономика, 2008. – 157 с.
11. Rose, R. Negative and Positive Party Identification in Post-Communist Countries / R. Rose, W. Mishler // Electoral studies, 1998. – Vol. 17, № 2. – P. 217–234.

SUMMARY

In article genesis, essence, basic features, merits and demerits of the socially-psychological theoretical methodological approach to studying of electoral behaviour of the population, an opportunity of its application in sociological research of electoral behaviour of citizens of the postcommunist countries (including the Republic of Belarus) in view of specificity of condition and development of their political and party system, the legislation of elections and practice of elections are revealed. Interpretations of the socially-psychological approach by various authors – by E.Campbell, P. Converse, U.Miller, D.Nimmo and T.Jungs, R.Rose and U.Mishler and others – are analysed. It is marked

that as a whole the socially-psychological approach has received enough wide circulation in sociological researches of electoral behaviour, especially in the United States of America and the Western Europe, and also in the states with two-party system, such as, for example, the Great Britain. Works of some of the Russian authors undertaking attempts on the basis of the given approach to create own models of electoral behaviour are considered, meeting the requirements of the Russian political realities (E. Meleshkina), to reveal base of party identification of the Russians (V. Iadov).

Паступіў у рэдакцыю 20.03.2011 г.

Рэпазіторый БДПУ